

Nacionalni odbor programa Spomin sveta na podlagi Sklepa Vlade RS o določitvi nalog in pristojnosti Slovenske nacionalne komisije za UNESCO (Ur. l. RS št. 47, 26. 7. 2019), Sklepa Slovenske nacionalne komisije za UNESCO o ustanovitvi Nacionalnega odbora za UNESCO program Spomin sveta (Memory of the World) (17. 9. 2020, št. 511-5/2020/30) in Sklepa o spremembi Sklepa o ustanovitvi Nacionalnega odbora za UNESCO program Spomin sveta (21. 1. 2021, št. 511-5/2021/1)

izdaja

SMERNICE UNESCOVEGA PROGRAMA SPOMIN SVETA (MEMORY OF THE WORLD)¹ IN PRAVILA O DELU NACIONALNEGA ODBORA ZA UNESCO PROGRAM SPOMIN SVETA

I. SMERNICE UNESCOVEGA PROGRAMA SPOMIN SVETA (MEMORY OF THE WORLD)

DOKUMENTARNA KULTURNA DEDIŠČINA – MERILA ZA NOMINACIJO

Dokumentarna kulturna dediščina so dokumenti ali zbirke dokumentov, ki so trajnega pomena in vrednosti za določeno skupnost, državo, narod ali človeštvo na splošno in katerih propad ali izguba bi pomenila škodljivo osiromašenje dediščine. To so predmeti sestavljeni iz analogne ali digitalne informacije ter nosilca te informacije. Gre pretežno za pisno dediščino, ki je hranjena (oz. se načrtno hrani) in je hkrati premična dediščina. Dokumentarna kulturna dediščina zajema:

- besedilne dokumente, kot so rokopisi, knjige, časopisi, letaki, korespondenca, poslovna dokumentacija, računalniške datoteke in podobno. Besedilo je lahko zapisano s črnilom, svinčnikom, z barvo ali v digitalni obliki, nosilec pa je lahko papirus, pergament, palmin list, lubje, kamen, papir, umetni material (plastika), tkanina, trdi disk, magnetni trak ali drug material;
- nebesedilne dokumente, kot so risbe, zemljevidi, partiture, načrti, sheme ali grafike v raznolikih medijih in nosilcih;
- avdiovizualna dela kot so zgoščenke, magnetni trakovi, filmi in fotografije v analogni ali digitalni obliki, posneta v različnih tehnikah in v različnih formatih. Fizični nosilci so lahko papir ter razne vrste umetnih in naravnih materialov (plastika, celuloid, šelak, kovina idr.);
- virtualne digitalne dokumente, kot so spletne strani, ki so lahko zbirka podatkov iz različnih virov.

¹ <https://en.unesco.org/programme/mow>

Izraz dokumentarna dediščina se uporablja v najširši opredelitvi za posamezne dokumente ali več dokumentov, ki tvorijo logično in povezano celoto v okviru (posebne) zbirke ali zapuščine.² Velikost ni pomembna, pomemben je kontekst, ki dokumente združuje.

VRSTE REGISTROV PROGRAMA SPOMIN SVETA IN NJIHOVE OMEJITVE

Unescov program Spomin sveta vzdržuje in dopolnjuje nacionalne, regionalne in mednarodni register dokumentarne kulturne dediščine. Za Mednarodni register Spomin sveta lahko države članice bialno nominirajo po dve enoti dokumentarne dediščine zgoraj naštetih vrst.

Slovenski nacionalni register se imenuje Nacionalna lista Spomin sveta.

Pri kandidaturah, nacionalnih in mednarodnih pa so določene omejitve:

- pri analognih ali digitalnih avdiovizualnih medijih pridejo v poštev originalni posnetki;
- intervjuji, ustna izročila, uprizoritve ljudskih slovesnosti in plesov, glasbene izvedbe, pripovedovanje zgodb in podobno spadajo v področje nesnovne kulturne dediščine – predmet programa Spomin sveta so lahko posnetki teh dejavnosti;
- umetnostna, literarna in glasbena dela visoke umetniške vrednosti sama po sebi niso predmet programa; program zanimajo dokumenti, ki pričajo o nastanku teh del, to so osnutki, rokopisi ali korespondenca, ki dokumentira posamezne stopnje nastanka nekega dela; osebna knjižnica umetnika, pisca ali skladatelja z lastnikovimi vpisi, zapiski in komentarji v knjigah; video- in avdiozapisi intervjujev z avtorjem,
- za mednarodni register države članice ne morejo nominirati dokumentov sodobnih političnih osebnosti (govore ipd.) in političnih strank (programe ipd.) ter državnih zakonskih aktov (npr. besedil ustave ali zakonskih besedil), ne glede na to, pa lahko samo v nacionalnem okviru pridejo v poštev tudi taki temeljni dokumenti, vendar ne kot vsebina, pač pa kot »prvi osnutek«, prvi natis na primer ustavnega besedila (dokumenti o osamosvojitvi Slovenije ipd.).

Program Spomin sveta zajema dokumentarno dediščino skozi vsa zgodovinska obdobja, od papirusnih zvitkov do glinenih ploščic in digitalnih datotek (nič ni prestaro ali premlado, da se predlog ne bi upošteval). Posebej je pomembno, da ne obstajajo razlike med javno in zasebno dokumentarno dediščino.

Naloga programa Spomin sveta so ozaveščanje in poznavanje dokumentarne dediščine, ki jo hranimo, njeno varstvo ter stalna in univerzalna dostopnost.

MERILA ZA NOMINACIJO ENOT DOKUMENTARNE KULTURNE DEDIŠČINE ZA NACIONALNO LISTO SPOMIN SVETA

Splošno merilo, ki mora biti izpolnjeno za nominacijo enote dokumentarne dediščine za vpis v Nacionalno listo, je kulturni pomen, ki ga ima predlagana enota v nacionalnem kontekstu. S tega vodika je vrednotenje nominacije primerjalno in relativno: ocenjevanje primernosti dokumenta poteka v procesu primerjave z že sprejetimi spomeniki na državni ravni oziroma z razumevanjem njegove izjemnosti v okvirih narodove kulturne dediščine.

² V izvorniku programa so naštetih pojmi: zbirka, fond ter celota hranjenega gradiva (collection, fonds, holding). »Zbirka« (collection) je zaokrožena skupina dokumentov, ki jih v celoto veže posebna okoliščina, razlog ali namen (vsebinska in/ali zgodovinska povezanost, skupen značaj gradiva,). »Fond« je ohranjena dokumentacija fizične osebe ali organizacije, ki je v celoti prevzeta v institucijo in izkazuje administrativni kontekst, v katerem je nastala in ohranja povezanost med posameznimi spisi. »Celota hranjenega gradiva« (holding), združuje več zbirk in/ali fondov. V knjižničnem in muzeološkem kontekstu govorimo o zbirkah oziroma posebnih zbirkah ter zapuščinah.

Osnovna merila za zbiranje predlogov iz arhivov, knjižnic in muzejev so:

- a) pomen vsebine dokumenta, karte, fotografije ali videozapisa;
- b) pomembnost nosilca oziroma umetnostnozgodovinski pomen, tj. bogastvo dokumenta ali zbirke («form and style«).

Pri dokumentu sta pomembni dve komponenti: vsebina oziroma sporočilnost ter nosilec dokumenta.

1. Enota dokumentarne dediščine mora za uspešno kandidaturo najprej zadostiti »tehnični« zahtevi: avtentičnosti in celovitosti. Avtentičnost je temelj nominacije: kopije, replike, ponaredki, ponarejeni in lažni dokumenti ne pridejo v poštev. Dopustna je kandidatura ponaredkov in lažnih dokumentov kot takih, ki sami po sebi pomenijo zgodovinski dokaz neke pomembne dejavnosti.³ Merilo integritete določa, da naj bo enota dokumentarne dediščine s fizičnega vidika čim bolj popolna in neokrnjena.⁴ Pri nominacijah kopij avdiovizualnih del, digitalnih dokumentov in srednjeveških rokopisov je ocena zahtevna – temelji na starosti, celovitosti in ohranjenosti primerka.

2. Ko je tehničnim zahtevam zadoščeno, mora pisni dokument za uspešno kandidaturo zadostiti najmanj enemu od naštetih meril:

1. merilo: zgodovinski pomen enote dokumentarne dediščine v nacionalnem, regionalnem ali mednarodnem okviru

Predlagana enota se mora nanašati na:

- politični ali ekonomski razvoj ter družbena ali duhovna gibanja;
- pomembne zgodovinske osebnosti v nacionalnem (in mednarodnem) okviru;
- dogodke, ki so »spremenili svet«;
- kraje, povezane s pomembnim obdobjem (v zgodovini naroda ali mednarodne skupnosti), z dogodki ali ljudmi;
- edinstvene pojave;
- pomembne tradicionalne običaje;
- razvoj odnosov med narodi, državami ali drugimi skupnostmi;
- spremembe v človekovem vsakdanu (življenju) in kulturi;
- zgodovinske prelomnice ali pomembna odkritja in inovacije;
- odlične primere umetnosti, literature, znanosti, tehnologije, športa ali drugega vidika življenja oziroma kulture.

2. merilo: pomen oblike in sloga

³ Protokoli sionskih modrecev – lažni pamflet o židovski zaroti – uporabljen kot dokazno gradivo v antisemitski politiki prve polovice 20. stoletja. V poštev bi prišel denimo osnutek oziroma rokopis Konstantinove darovnice iz 5. st. – ponarejen pravni dokument, na katerega se je Cerkev sklicevala v vprašanjih primata svetne in posvetne oblasti (<https://www.britannica.com/topic/Donation-of-Constantine>).

⁴ Pri mednarodnih kandidaturah velja, da je pri nepopolnih zbirkah in okrnjenih dokumentih potrebno ugotoviti, ali so manjkajoči naslovi oziroma deli publikacije dostopni drugje – v drugi instituciji doma ali v tujini – in niso predmet nominacije, ali so bili manjkajoči deli zamenjani s kopijami in kolikšen odstotek dediščine je ohranjen v prvotni obliki. Pri nacionalnih kandidaturah pa so zaželena celovita dela, v kolikor obstaja dodatna informacija o obstoju vsebinsko navezujoče dediščine pa se to informacijo doda v opisnem besedilu kandidature.

Dokumenti so lahko pomembni zaradi svoje fizične oblike, lahko izkazujejo na primer visoko stopnjo umetniške inovativnosti in dovršenosti ali pa vsebujejo stilistične ali slogovne prvine, ki si zaslužijo obravnavo. S tega vidika je lahko dokumentarna dediščina:

- posebno odličen primer zvrsti kulturne dediščine;
- primer dediščine, ki se odlikuje po vrhunski estetiki in tehnični dovršenosti izvedbe;
- nova ali neobičajna oblika nosilca informacije;
- primer zastarele oziroma opuščene vrste dokumenta.

3. merilo: družbeni, skupnostni ali duhovni pomen

Dokumentarna dediščina ima lahko izjemen pomen za neko posamezno skupnost. Na primer, lahko je tesno povezana z dediščino priljubljenega (ali osovraženega) voditelja, lahko se povezuje z dokumentirano evidenco določenega incidenta, dogodka ali je primer dokumentacije o večji nesreči ali katastrofi, ki je zaznamovala določen kraj (značilno vojno prizorišče ipd.), o življenju in delovanju pomembne zgodovinske osebnosti (politika, kulturnika ipd.), pomembnem dogodku (npr. vižmarski tabor kot največji tabor na Slovenskem, 1869) ali posamezni lokaciji (npr. Pekre pri Mariboru, dogodka v času osamosvajanja Slovenije). Povezanost lokalne skupnosti z omenjeno dediščino mora biti jasno dokumentirana.

Dodatni primerjalni merili (ki ju International Advisory Committee upošteva pri nominacijah za mednarodni register) pa sta lahko uporabni tudi pri presojanju ustreznosti nominacij na nacionalni ravni:

4. merilo: edinstvenost in redkost

- dokument oziroma zbirka sta edinstvena (edina tovrstna stvaritev, ki je bila kdaj koli ustvarjena);
- dokument oziroma zbirka sta redka (redko še ohranjen primer).
Merilo zahteva ustrezno obrazložitev, saj sta lahko na primer rokopis ali knjižna zbirka edinstvena, vendar ne nujno redka – obstajajo lahko podobni dokumenti ali zbirke, ki pa niso identični.

5. merilo: ohranjenost

Dokumentarna kulturna dediščina, ki je poškodovana do stopnje, ko je ni več mogoče restavrirati, ne ustreza merilom za nominacijo. Ohranitev materialne neokrnjenosti dokumenta ali zbirke je tudi pogoj za obstanek v registru Spomin sveta, zato so vprašljive tudi nominacije dediščine, ki ni hranjena v ustreznih pogojih.

II. PRAVILA O DELU NACIONALNEGA ODBORA ZA UNESCO PROGRAM SPOMIN SVETA (MEMORY OF THE WORLD)

1. Pravila določajo način dela Nacionalnega odbora za UNESCO program Spomin sveta (v nadaljnjem besedilu odbor) in postopke za vzpostavitev nacionalnega registra v Sloveniji, in sicer z imenom Nacionalna lista Spomin sveta.

2. Odbor imenuje Slovenska nacionalna komisija za UNESCO in v njem so predstavniki reprezentativnih ustanov (knjižnic, arhivov in muzejev), predstavnika Ministrstva za kulturo Republike Slovenije ter Nacionalne komisije za UNESCO (oz. Urada za UNESCO). Mandat odbora je vezan na mandat komisije. Člani odbora lahko v naslednjem mandatu nadaljujejo delo v odboru ob podpori matične ali državne ustanove ter Urada za UNESCO. Na osnovi presoje in potreb odbora se članstvo pred uradnim imenovanjem, ki je pristojnost nacionalne komisije, lahko razširi na druge organizacije s področja dediščine. Vodenje odbora prevzame ena od naštetih strok in se menjuje po načelu rotacije na mandat (z možnostjo ponovitve mandata).
3. Uporaba logotipa odbora je določena s temi pravili. Uporablja se za delo članov odbora (uradna e-pošta, dopisi in vabila) ter za projekte odbora. Druge oblike uporabe logotipa odbora (npr. za zunanje projekte) lahko na osnovi prošnje odobri odbor s sklepom o sprejemu projekta v svoj program.
4. Naloga odbora je poleg izvajanja programa Spomin sveta tudi spodbujanje varovanja dokumentarne dediščine skladno s priporočenimi standardi ICA, IFLA ter ICOM in v skladu s Priporočilom Unesca za hrambo in dostop dokumentarne dediščine vključno z digitalnim gradivom (iz l. 2016).
5. Na osnovi programa Spomin sveta so vzpostavljene tri vrste registrov: nacionalni, regionalni, in mednarodni. Vsi registri so prosto dostopni na svetovnem spletu in predstavljeni javnosti v različnih programih kulture in znanosti. Vsaka enota vpisa v register vsebuje osnovno informacijo, ki zajema besedilni opis vsebine in slikovni prikaz.
6. Predlog enote dokumentarne dediščine za vpis v Nacionalno listo lahko nominirajo javne ustanove, ki hranijo dokumentarno dediščino, druge javne ustanove in institucije, pa tudi zasebne ustanove ter posamezniki (lastniki dokumentarne dediščine), mednarodna združenja in neprofitne organizacije, če imajo v lasti ali hranijo dokumentarno dediščino. Nacionalno listo tvorijo sklopi razglasitev posameznih enot v več skupinah, ki se razglasijo praviloma vsako tretje leto.
7. Odbor pozove javne in zasebne ustanove ter posameznike, ki hranijo nacionalno pomembno gradivo dokumentarne dediščine, k pripravi kandidatur za Nacionalno listo. Poziv objavi prek različnih informacijskih poti, spletnih objav, lahko pa tudi z neposrednim pismom ustanovam. Poziv se objavi za vsako posamezno skupino enot Nacionalne liste, o kateri odloča odbor, praviloma na tri leta.
8. Organizacije in posamezniki lahko pošljejo pisne predloge na osnovi povabila odbora. Predlogi se zbirajo posebej za knjižnice (NUK), muzeje (NMS) in arhive (Arhiv RS). Zasebni lastniki, neprofitne in druge organizacije naslovijo pisne predloge neposredno na odbor (oz. ustanovo, ki vodi odbor), ta pa predlog glede na vrsto gradiva razporedi pododboru v obravnavo.
9. Predlogi morajo ustrezati zgoraj naštetim merilom: 1.) tehničnim zahtevam (merilo avtentičnosti in celovitosti) ter 2.) enemu od naštetih vsebinskih meril (1–4).
10. Pri vabilu odbora ustanovam, organizacijam ter zasebnikom za kandidate mora biti poudarjeno, da naj bo predlagana dokumentarna dediščina prvenstveno pomembna v nacionalnem smislu, lahko pa tudi regionalnem ali mednarodnem okviru.
11. Prispele predloge na prvi stopnji ločeno obravnavajo imenovani strokovni pododbori za arhive, knjižnice in muzeje. Izbrane predloge vseh treh pododborov na drugi stopnji obravnava Nacionalni odbor Spomin sveta ter jih presoja na osnovi gradiv in priporočenih meril programa Spomin sveta.

12. Poleg nominacij posameznih enot so možne tudi skupne nominacije, kadar se nacionalno pomembna dokumentarna dediščina hrani v več ustanovah. V dogovoru med ustanovami se lahko pripravi skupna nominacija, ustanove pa se medsebojno dogovorijo, kdo bo predlagatelj. Ob pripravi skupne nominacije se pričakuje tvorno sodelovanje vseh vpletenih ustanov ali zasebnikov. V skupni nominaciji so lahko tudi različne vrste dokumentarne dediščine, ki se nanašajo na eno skupno vsebino (npr. knjižnica ter rokopisna zbirka ali film ter rokopisna zbirka), hranijo pa se v različnih ustanovah.
13. Posamezne kandidature se presojujejo individualno glede na sprejeta merila in med sabo praviloma ne konkurirajo.
14. Odbor o svoji odločitvi za vpis predlagane enote dokumentarne dediščine v Nacionalno listo pisno obvesti predlagatelja, ki mu na slovesni razglasitvi podeli ustrezno listino odbora. Z dodelitvijo listine dobi ustanova ali posameznik tudi obvestilo o uporabi logotipa odbora za javno predstavitev enote.
15. Nacionalno listo in posamezne vpisane enote dokumentarne dediščine odbor predstavi v javnosti skladno s svojim letnim programom. Javnost je obveščena o vsakem sklopu potrjenih enot za vpis v Nacionalno listo.
16. Število enot dokumentarne dediščine v Nacionalni listi ni vnaprej določeno; izbrane enote dokumentarne dediščine se dodajajo po sklopih, ki jih razglasi odbor. Posamezne sklope enot dokumentarne dediščine za vpis na Nacionalno listo razglasi odbor praviloma na tri leta.
17. V skrajnih primerih zanemarjanja varovane in razglašene dokumentarne dediščine, zaradi česar ji grozijo poškodbe ali uničenje, lahko odbor razglasi izključitev navedene dokumentarne dediščine, ki je bila vpisana v Nacionalno listo, skladno s podobnim ukrepom na mednarodni ravni programa Spomin sveta. O tem ukrepu odbor obvesti javnost in navede razlog za svojo odločitev.

Viri in literatura:

UNESCO MEMORY OF THE WORLD PROGRAMME, GENERAL GUIDELINES, APPROVED TEXT DECEMBER 2017 (MoW Guidelines Review Group)

NACIONALNI ODBOR SPOMIN SVETA

Predsednica: mag. Natalija Glažar

Ljubljana, 14.10.2022

Potrdila Slovenska nacionalna komisija za UNESCO, na dopisni seji dne, 14.10.2022